

Bases i notes per a la consolidació i restauració de monuments arqueològics excavats

JAUME GUASP PÉREZ

Des del moment en que un equip d'arqueòlegs es plantegen la necessitat de dur a terme l'excavació d'un jaciment es presenten tota una mena de noves situacions, gairebé emocionants, mitjançant l'única fórmula per obtenir noves dades i elements de judici per a l'estudi del monument.

Evidentment tots els jaciments arqueològics no són iguals i per tant mereixen una metodologia distinta segons les seves particularitats. La complexitat d'alguns monuments aconsellen una continuada dedicació per evitar que les seves estructures es degradin de forma irreparable. La metodologia utilitzada avui dia per alguns arqueòlegs pot ser més perjudicial per el propi monument que els resultats obtinguts de l'excavació si no es té la consciència de:

- que el conjunt en si mateix estableix un equilibri amb el mitjà que l'envolta i que l'excavació representa una greu alteració d'aquest equilibri.
- que els motius de l'intervenció en l'excavació d'un monument mereixen una perfecta i detallada planificació de feina i d'objectius justificables i no moguts per una ànsia "d'excavació".

que una vegada finalitzades les campanyes d'excavació i estudi del jaciment s'ha d'assumir la responsabilitat de conservar amb totes les conseqüències el monument.

CAUSES I ELEMENTS

Les causes que produeixen una progressiva degradació dels monuments arqueològics excavats i per tant del nostre patrimoni són diverses. El primer desencadenant d'aquest fet és el d'una manca de "consciència preventiva" per part d'arqueòlegs i dels organismes oficials responsables.

El diners que avui es destinen a intervencions en el Patrimoni arqueològic per a la Conselleria de Cultura és escàs per les necessitats reials plantejades per a la investigació arqueològica a les Balears. Pot ser no hi ha més o tal volta no es valora el patrimoni suficientment. El que és cert és que d'un any a l'altre les despeses per els projectes d'excavació es rebaixen però, sobre tot, per les urgents necessitats de restauració i consolidació dels monuments i conjunts arqueològics són mínimes.

Sence unes mesures preventives inicials els demes agents de degradació incideixen de forma més violenta produïnt, a la llarga, irreparables i molt més costoses situacions.

CAUSES NATURALS: AGENTS AMBIENTALS

La degradació del patrimoni arqueològic i monumental per causes naturals afecta gairebé a la majoria d'estacions però de forma més acusada als ja excavats. La desprotecció del jaciment en la seva estructura arquitectònica: murs, parets, recintes, descoberta després de molts d'anys d'estar enterrats, experimenta un canvi tan fort que si no es prenen unes mesures adequades es resenten de forma irremediable.

– *Agents ambientals:*

Una de les causes lentes però implacables es l'acció del sol. Aquest encalenteix la zona, elevant la temperatura sobre les parets, principalment en els mesos d'estiu, provocant petites fisures que al cap dels anys esdevenen en erutis a les pedres de parets i murs. Aquesta situació és més greu, si aquests paraments han sofert durant anys l'acció del foc, el que provoca una progressiva desintegració de la pedra.

El vent, transportant minúscules partícules d'arena i terra incideix sobre estructures fluïxes com és ara suports de mansposteria o d'argila, produïnt una perillosa erosió.

Però sense cap dubte, l'acció de l'aigua és un dels agents que provoca una major degradació. L'aigua reblandeix les estructures, se filtra entre parets, augmenta el volum dels murs, podreix suports i bigam, infla la terra dipositada entre els paraments. Això juntament amb les gelades sobre tot els mesos d'hivern mes rigorosos, escarda, desclosca i cruia les pedres. Aquesta situació es fa més greu si aquests paraments i pedres han sofert l'acció del foc que accelera la desintegració de nuclis i per tant una perillosa alteració d'equilibri del conjunt arquitectònic.

Amb tot això s'ha de tenir en compte, també, el trespol a on esta assentat el monument. Principalment els terrenys argilosos i per tant fluïxos, retenen molt més la humitat i l'acció corrosiva d'aquestes argiles augmentant la problemàtica de conservació.

CAUSES NATURALS: ELEMENTS BIOLÒGICS

Uns dels elements biològics que incideixen de forma molt important en la degradació del monument es l'aparició d'una coberta vegetal

Si bé aquesta és una acció controlable, el que és cert és que herbes, mates, esparragueres, ullastres, etc., etc., provoquen una alteració més ràpida i destructiva. Les arrels, penetrant entre els murs desprotegits, mantenen una humitat elevada, provocant l'aparició de cruïes entre les pedres, desplacen blocs i rompen parets.

L'acció d'animals, si bé la poden considerar pel que fa a la seva incidència com irrellevant, és cert que l'acció de petits rossegadors, (rates i conills, sobre tot) practicant forats i llorigueres, també son elements que provoquen una determinada degradació en la suma global d'agents negatius en la conservació de monuments arqueològics¹.

ACCIÓ HUMANA

Sense cap dubte aquest és el punt més negre i desencadenant d'autèntiques destruccions i degradacions sistemàtiques de monuments històric-arqueològics. Accions que es poden resumir en una total manca de consciència i desvalorització per part de la gent sobre el que es i representa l'autèntic valor del Patrimoni Arqueològic i Monumental. Un patrimoni que com a primer responsable directe és el propi arqueòleg com a especialista.

L'arqueòleg és el que provoca el primer pas en la degradació del monument al deixar en molts de casos el conjunt excavat en una total situació d'abandonament. És el responsable al no preocuparse de dur a terme les necessàries actuacions de consolidació i no preveure unes partides econòmiques del presupost d'excavació destinades a la restauració del monument.

Amb tot això s'ha de dir que si no s'assumeix la responsabilitat de conservar el monument excavat amb totes les conseqüències certament caldria, en la majoria de casos, abstenir-se de començar una excavació.²

MESURES DE CONSOLIDACIÓ I RESTAURACIÓ

La intenció d'aquest treball no és la de formular una exhaustiva i detallada relació de mesures sobre la conservació i restauració dels monuments, sino la d'aportar unes mínimes directrius d'actuació per part d'arqueòlegs i responsables tècnics per afrontar la consolidació i restauració d'un monument arqueològic excavat així com el seu manteniment en condicions dignes.

Ja en el Decret de 10 de setembre de 1966 apareixen les "Instrucciones para la defensa de los monumentos prehistóricos y protohistóricos de la isla de Mallorca" i que en les darreres pàgines publica unes mesures de protecció amb

¹ Una total actitud de despreocupació que demostren els arqueòlegs locals, els responsables oficials així com el propi Ajuntament de Sant Llorenç el tenim amb l'exemple, entre molts d'altres, del poblat de S'Illot convertit en femer i niu de rates.

² Una degradació del propi monument, de forma indirecta, per part de l'arqueòleg és la no publicació dels estudis i resultats de la seva intervenció.

Un clar exemple, entre d'altres, el trobam a la Necròpolis de Son Real. També el no aplicar les disposicions legals vigents sobre protecció del patrimoni o rebaixar les sancions als infractors per part de l'organisme oficial responsable no afavoreix la seva defensa.

un plànol convencional del que és un "polígon envoltant". Unes mesures que mai s'han duit a terme i que són un primer pas per a la conservació d'un jaciment arqueològic³.

No tots els monuments arqueològics són iguals i, per tant, no es pot aplicar de forma generalitzada una determinada metodologia de protecció. Cada conjunt planteja una particular problemàtica en la que és necessària i fonamental la participació i col·laboració d'un equip tècnic de restauració i consolidació.

La degradació dels agents naturals en alguns casos no es poden evitar però si almenys pal·liar la seva incidència.

Una mesura important al respecte, és la de protegir amb una coberta el monument, sobre tot, en les zones més delicades, sempre que sigui tècnicament factible i el cost no representi un greu obstacle. Una adequada eliminació d'aigües de pluja evitaran una innecessària humitat i embassament a l'interior de murs i recintes tancats.

Una reposició d'elements perduts o greument deteriorats així com la consolidació de parets i murs sempre que la seva restauració no rompi el caràcter i mantengui el punt entre el que és i hauria de ser, utilitzant sempre material similar, aconseguiríem aturar la degradació i esbucament del conjunt arquitectònic.

Sobre l'eliminació d'una coberta vegetal hi ha diversos procediments més o menys efectius.

A les zones interiors: sales, corredors, habitacions, sales de talaiots, etc. és interessant el cobriment del trespòl amb arena o grava per evitar el creixement ràpid d'herbes.⁴ La utilització d'herbicides presenta alguns inconvenients. Primerament és necessària la seva aplicació anual, una o dues vegades. requereix de personal i material qualificat i adequat, el que encareix aquest procediment. Així com la seva efectivitat és relativa, ja que els efectes es disolen amb la pluja.

Un altre procediment absolutament negatiu per els efectes perjudicials sobre el monument, és la cremació d'aquesta coberta vegetal.

El que jo consider i crec com més efectiu a curt i llarg termini es el de la neteja manual. Tallar i arreballar totes les herbes abans de la floració. Requereix de la participació d'un grup de persones relativament ampli entre sis o deu, i d'eines no gaire costoses: cavecs, xapetes, destrals, xerracs i borses de fems. La participació d'aquests grups es pot trobar amb la col·laboració dels estudiants de la pròpia Universitat, Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts, amb grups d'esplai, grups d'escoltes, etc. etc., dirigits per un equip tècnic realitzant accions de caràcter didàctic cada dos o tres anys segons els requeriments de manteniment dels conjunts monumentals arqueològics.⁵

³ Un cas que me vé a la memòria és el "Navetiforme Alemany" a Calvià. Anys després de la seva excavació un vial obert a la zona va deixar un metre just de separació entre la "calzada" i els murs del monument. És un clar exemple del rigorós compliment de les disposicions legals.

⁴ Una idea vàlida, defensada, per altra part, per un prestigiós conservador-restaurador, en el cas que les possibilitats de consolidació o restauració siguin descartades o nul·les és el cobriment amb arena o amb la mateixa terra el monument una vegada finalitzat la tasca d'investigació.

⁵ Fà dotze anys vaig tenir l'oportunitat de col·laborar amb un grup d'escoltes i estudiants en la neteja superficial de la zona excavada del poblat de S'Illot. Un equip de sis persones en un cap de setmana netejà d'herbes i fems abocats a l'interior del poblat. Els resultats foren certament molt positius.

ALTRES MESURES

Al marge d'aquestes elementals mesures de conservació es necessària l'actuació d'unes determinades disposicions complementàries que reforsin la tasca feta pels equips tècnics.

Primerament una dignificació de la zona que envolta el monument. Delimitació i protecció del conjunt amb una barrera metàl·lica, si les particularitats mereixen tal acció. Retolació i explicació breu de les lleis de protecció del monument. Un control sobre les visites, si és factible, i senyalització de circuits per a l'observació del monument.⁶

Un seguiment per part de l'equip tècnic de conservadors sobre l'evolució física del monument, anotant en una "fitxa tècnica" les diferents situacions de les mesures de restauració i consolidació aplicades al mateix.

La creació d'un equip responsable de manteniment i control a cada ajuntament i zona comarcal interdisciplinari, per afavorir una acció ràpida d'urgència depenent d'una coordinadora central, així i tot amb independència.⁷

Recolçament per aconseguir una major divulgació a nivell local, regional i comarcal dels monuments històric-arqueològics així com una especial dedicació en afavorir l'interès i participació a grups escolars com a mesura educativa i formativa.

Al marge de tot el que aquí s'ha exposat vull fer una crida molt seriosa a la Conselleria de Cultura, a la Universitat de les Illes Balears, als ajuntaments i respectius departaments i comissions de cultura, a les associacions empresarials de constructors i promotors així com a totes les persones sensibilitzades que llesgesquin les "Recomendaciones sobre Patrimonio Rural y Urbano" que el Consell d'Europa a través del seu "Comité Directivo para la Conservación del Patrimonio Histórico" i del que Espanya és membre aprovà el 13 de juny de 1989. Que s'actui de forma seriosa i conseqüent amb un patrimoni que es de tots i que les aspiracions, per altre part, d'un important col·lectiu de nous arqueòlegs, investigadors, conservadors, restauradors, estudiosos i col·laboradors no sigui com fins ara un diàleg de sords. I sobre tot que declaracions, mes que gratuïtes, d'un batle o d'un director general de cultura no questioni el sentit dels investigadors i de la seva feina.

⁶ En repetides ocasions he pogut visitar el poblat talaiòtic de Capocorb Vell i he pogut contemplar indignat com la gent corre per damunt les parets, indiferent o ignorant l'acció que pot provocar. I contemplar, horroritzat, com el talaiot més oriental s'ha convertit en un claper des d'on els infants es llancen les pedres.

⁷ Dissortadament la paraula "interdisciplinari" encara avui no té cap sentit entre alguns personatges de l'arqueologia i la investigació a les Balears.